

УДК:81'255.4:81'373

Тешебаева Динара Тургунбаевна

аль-Фараби атындагы Казак улуттук университетинин филиалынын
англис тил ага окутуучусу, Бишкек ш.,
e-mail: dinarateshebaeva@gmail.com, ORCID 0000-0003-06236287

Тешебаева Динара Тургунбаевна

Филиал Казахского национального университета им. аль-Фараби,
старший преподаватель английского языка, г. Бишкек, e-mail: dinarateshebaeva@gmail.com, ORCID 0000-0003-06236287

Teshebaeva Dinara Turgunbaevna

al-Farabi Kazakh National University branch
senior lecturer of English language, Bishkek

Байгазиева Нургул Кубатбековна

И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиянын,
латин жана чет тилдер кафедрасынын ага окутуучусу, Бишкек ш.,
e-mail: bainurgul@mail.ru

Байгазиева Нургул Кубатбековна

Кыргызская государственная медицинская академия им. И.К.Ахунбаева старший преподаватель кафедры латинского и иностранных языков,
г.Бишкек, e-mail: bainurgul@mail.ru

Baygazieva Nurgul Kubatbekovna

I.K.Akhunbaev Kyrgyz State Medical Academy
senior teacher at Latin and Foreign languages department,

**КОТОРМОДО ЭКСПРЕССИВДУУЛҮКТҮ САКТОО МАСЕЛЕСИ:
АДВЕРБИАЛДЫК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР МИСАЛЫНДА**

**ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ ЭКСПРЕССИВНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ:
НА МАТЕРИАЛЕ АДВЕРБИАЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ**

**THE PROBLEM OF PRESERVING EXPRESSIVENESS IN TRANSLATION:
THE CASE OF ADVERBIAL PHRASEOLOGICAL UNITS**

Аннотация. Бул макалада адвербиалдык фразеологизмдерди которууда экспрессивдүүлүктү сактоо маселеси илимий негизде талдоого алынган. Фразеологизмдер ар бир элдин маданий жана руханий дүйнөтаанымын, улуттук мүнөзүн жана элдик тажрыйбасын чагылдырган туруктуу тилдик бирдиктер болуп саналат. Алар тилдин образдуулугун, эмоционалдуулугун жана экспрессивдүүлүгүн камсыз кылып, көркөмдүк функцияны аткарат. Ошондуктан котормо процессинде фразеологизмдердин маанисин гана эмес, алардын стилистикалык жана экспрессивдик боёгун да сактоо өзгөчө мааниге ээ. Изилдөөдө кыргыз, орус жана англис тилдериндеги адвербиалдык фразеологизмдер салыштырмалуу талдоо аркылуу изилденет. Ар бир тилдеги бул бирдиктердин семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрү контексттик деңгээлде каралып, котормодо эквиваленттик камсыздоонун натыйжалуу жолдору аныкталат. Макаланын негизги максаты – фразеологизмдердин эмоционалдык жана образдуу маңызын жоготпой берүү үчүн колдонулуучу лингвистикалык механизмдерди ачып көрсөтүү. Экспрессивдүүлүктү сактоо котормочудан түзмө-түз шайкештикти эмес, эквиваленттүү, перифрастикалык жана компенсациялык ыкмаларды камтыган чыгармачылыкты талап кылат. Изилдөөнүн натыйжалары тил аралык шайкештикти тереңирээк түшүнүүгө

жардам берет жана фразеологиялык бирдиктерди которууда маданий адаптациянын маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Негизги сөздөр: адвербиалдык фразеологизмдер, семантика, котормо, экспрессивдүүлүк, трансформация, стилдик айырмачылыктар.

Аннотация. В статье рассматривается проблема сохранения экспрессивности при переводе адвербиальных фразеологических единиц. Фразеологизмы являются важным компонентом национальной языковой картины мира, отражающим культуру, мировоззрение и эмоциональные особенности народа. Они придают речи образность, выразительность и эмоциональную насыщенность. Поэтому в процессе перевода важно не только передать лексическое значение фразеологизма, но и сохранить его экспрессивную окраску и стилистическую функцию. В исследовании проводится сравнительный анализ кыргызских, русских и английских адвербиальных фразеологических единиц. Особое внимание уделяется семантическим различиям, стилистическим нюансам и контекстуальному использованию данных выражений. Цель статьи — выявить лингвистические механизмы сохранения экспрессивности при переводе и определить эффективные способы передачи эмоционального и культурного содержания. Сохранение выразительности требует от переводчика творческого подхода, который включает в себя эквивалентные, перифрастические и компенсирующие методы, а не буквальное соответствие. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию межъязыковых соответствий и подчеркивают важность культурной адаптации при переводе фразеологических единиц.

Ключевые слова: адвербиальные фразеологизмы, семантика, перевод, экспрессивность, трансформация, стилевые различия.

Abstract. This article examines the problem of preserving expressiveness in the translation of adverbial idiomatic units. Phraseological expressions play a vital role in representing a nation's worldview, cultural identity, and emotional perception of reality. They enrich language through imagery, stylistic coloring, and emotional depth, making their accurate translation a complex yet essential task. In the process of translation, it is crucial not only to render the literal meaning of such expressions but also to maintain their stylistic tone and expressive power. The study presents a comparative analysis of adverbial idioms in Kyrgyz, Russian, and English, identifying key semantic and stylistic differences as well as contextual patterns of usage. The main objective of the article is to determine effective linguistic mechanisms for preserving expressiveness and to explore strategies that allow translators to convey emotional and cultural nuances. Maintaining expressivity does not require a literal correspondence from the translator, but a creative approach that includes equivalent, periphrastic, and compensatory methods. The results of the study contribute to a deeper understanding of interlanguage correspondences and emphasize the importance of cultural adaptation when translating phraseological units.

Key words: adverbial idiomatic units, semantics, translation, expressiveness, transformation, stylistic differences.

Киришүү. Фразеологизмдер — элдин маданиятын, дүйнө таанымын жана ой жүгүртүүсүн чагылдырган баалуу тилдик мурас. Алар ар бир улуттун тарыхый тажрыйбасын, салт-санаасын жана дүйнөнү кабылдоо өзгөчөлүгүн камтыйт. Ошондуктан фразеологизмдерди туура жана экспрессивдүү которуу — маданияттар аралык түшүнүшүүнүн маанилүү шарты.

Фразеология тил илиминин өз алдынча маанилүү тармагы болуп эсептелет. Ал

элдин руханий маданиятын, турмуштук баалуулуктарын жана эмоциялык дүйнөсүн ачып көрсөтүүгө кызмат кылат. Ар бир тилде фразеологизмдер элдин ички дүйнөсүн, турмуштук тажрыйбасын жана улуттук мүнөзүн чагылдырган өзгөчө каражат болуп саналат.

Бирок фразеологизмдерди башка тилге сөзмө-сөз которуу көп учурда алардын терең маанисин жана улуттук боёгун толук бере албайт. Себеби ар бир тилде бир эле ой ар кандай эмоционалдык жана стилистикалык

өң менен берилет. Ошондуктан котормодо фразеологизмдин маанисин гана эмес, анын экспрессивдүүлүгүн, образдуулугун жана эмоционалдык таасирин да сактоо зарыл.

Мисалы, кыргыз тилиндеги *ат үстүнөн сүйлөө* деген фразеологизм орусча *говорить свысока*, англисче *to be patronizing in speech* деп которулат. Бирок бул эквиваленттердин ар бири өзүнүн маданий жана стилистикалык өзгөчөлүгүнө ээ болуп, окшош маанини берген менен, улуттук колорит толук сактала бербейт.

Дал ушул жагдай фразеологизмдерди, айрыкча адвербиалдык фразеологизмдерди, туура жана экспрессивдүү которуунун жолдорун изилдөөнү актуалдуу кылат. Бул маселе котормо теориясынын, тил маданиятынын жана эл аралык коммуникациянын өнүгүшү үчүн маанилүү болуп саналат.

Бул макаланын максаты — адвербиалдык фразеологизмдерди которууда семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрдү аныктоо жана алардын эквиваленттик берилүү жолдорун талдоо. Кыргыз, орус жана англис тилдериндеги фразеологизмдер салыштырылып, алардын семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрү контекстке жараша талданган. Мисал катары ар түрдүү көркөм чыгармалардан жана фразеологиялык сөздүктөрдөн алынган материалдар колдонулган.

Изилдөө. Адвербиалдык (тактоочтук) фразеологизмдер кыймыл-аракеттин ыкмасын, абалдын же сапаттын белгисин, мүнөзүн, убактысын, ордун, себебин, максатын, эмоционалдык өңүн көрсөтүүдө өзгөчө мааниге ээ [1, 140-6]. Алар «кантип?», «кайда?», «канчалык?» деген суроолорго жооп берет.

1. Адвербиалдык фразеологизмдердин семантикалык өзгөчөлүктөрү.

Адвербиалдык фразеологизмдер кыймылдын кандайча ишке ашканын жана сүлөмдө кандай роль аткаарын көрсөтөт жана түзмө-түз эмес, контекстке жараша образдуу мааниге ээ [2, 33-6]. Алар каармандардын ички абалын, эмоционалдык тонду жана аракет ыкмасын сүрөттөйт. Адвербиалдык фразеологизмдердин эң негизги өзгөчөлүгү алардын образдуулугу. Алар көбүнчө түз мааниде эмес, өтмө мааниде колдонулат. Бул метафора (бир нерсени башка нерсеге окшо-

штуруу) же метонимия (бир нерсенин ордуна ага байланыштуу башка нерсени колдонуу) аркылуу ишке ашат.

Мисалдар:

Көздү ирмебей — кунт коюп, көңүл буруу;

Тил тиштеп — чыдап, үн катпай;

Жер тиктеп — тартынуу.

Бул фразеологизмдер орус тилинде: *не моргнув глазом, стиснув зубы, опустив глаза*, ал эми англис тилинде: *without blinking, biting one's tongue, looking down* деп которулат. Бардык учурларда контекст экспрессияны аныктайт.

Айтматовдун чыгармаларында мындай бирдиктер каармандардын ички абалын сүрөттөөдө колдонулат:

«*Желдей чуркап келаткан ат менен адамдын деми бирдей угулду*» [3, 45-6]. Бул мисалда *желдей чуркап* фразеологизми экспрессия жана ылдамдык маанисин берет.

2. Семантикалык эквиваленттүүлүк маселеси

Котормодо негизги көйгөй — семантикалык эквивалент табуу. Кээ бир фразеологизмдер түздөн-түз которулбайт, анткени алардын улуттук-этникалык мүнөзү бар [4, 57-6].

Мисалы:

Ат чабым аралыкта

Орусча: *на расстоянии броска камня*

Англисче: *a stone's throw away*

Бул үч тилде тең мааниси жакын, бирок кыргыз тилинде берилген котормо маданий реалияны камтыйт. «*Ат чабым*» деген сөз кыргыз элинин турмушунда аттын, ат оюндарынын канчалык маанилүү орунду ээлегендигин айгинелейт. Бул жөн гана аралыкты же убакытты билдирген сөз эмес, анын артында кыргыздын көчмөн турмушу, атты баалагандыгы, улуттук оюндар, майрамдар жана эрдик түшүнүктөр турат. Мааниси: ат чабуучу аралык башкача айтканда, бир топ узак аралык же убакытты билдирет. Мисалы: «*Ал жерге жүтүүгө бир ат чабым жол бар*» (бир топ узак жол бар) мындай сөздөрдү башка тилге которууда чоң кыйынчылыктар жаралат. Анткени, башка тилде анын так эквиваленти жок болушу мүмкүн. Котормочу маанисин гана эмес, ошол сөздүн артындагы маданий контекстти да жеткирүүгө тийиш. Эгер эквивалент жок болсо, семантикалык компенсация колдонулат [2, 88-6],

мисалы: *Бети чыдабай — ashamed же feeling embarrassed.*

3. Стилистикалык боёк жана экспрессия

Фразеологизмдердин өзгөчөлүгү — алардын экспрессивдүү жана эмоциялуу табиятында. Экспрессивдүүлүк сүйлөөнү жандуу, таасирдүү жана эмоционалдуу кылат. Мисалдар:

Желдей учуп — өтө тез;

Куш болуп учуп — кубанып, жеңилденүү менен;

Ит бекер — эч нерсеге арзыбаган, өтө арзан;

Бетке чабардай — түз, тайманбаган.

Орусча: *быстро как ветер, радостно, даром, в глаза сказать*
Англисче: *as fast as the wind, with joy, for nothing / free of charge, to say it to one's face.*

Сөзмө-сөз котормо көбүнчө экспрессияны жоготот, андыктан экспрессивдүү эквивалент тандоо зарыл.

4. Контексттик трансформация

Контексттик трансформация — фразеологизмдердин эң маанилүү жана кызыктуу өзгөчөлүктөрүнүн бири. Ал фразеологизмдердин мааниси сүйлөмдүн түзүлүшүнө, айтылып жаткан кырдаалга, интонацияга жана сүйлөшүүнүн жалпы максатына жараша өзгөрүп, ар кандай нюанстарга ээ боло аларын билдирет. Ошондуктан котормочу сөздүн маанисин жана өңүн туура берүү үчүн контекстти терең түшүнүшү зарыл.

Мисалы:

Көзүнө көрүнбөй калуу — жоголуу;

Көзүнө көрүнбөйсүң! — коркутуу маанисинде.

Англисче: *to vanish from sight* — нейтралдуу. Демек, кыргызча вариант эмоционалдуу, ал эми англисче логикалык мааниде колдонулат [5,75-6]. Котормочу контекстти эске алып, эквиваленттик жана функционалдык котормо ыкмаларын тандоо керек [6,19-6].

Адвербиалдык фразеологизмдердин тилдер аралык салыштыруу жана айырмачылыктары:

Кыргызча фразеологизм	Орусча эквивалент	Англисче эквивалент	Мааниси
<i>Көзүбүз көрбөгөндөй</i>	<i>Не видя ничего / закрытыми глазами</i>	<i>Blindly</i>	<i>Билбестен</i>
<i>Жерге кире жаздап</i>	<i>Сгорая от стыда</i>	<i>Die of shame</i>	<i>Өтө уялуу</i>
<i>Колунан келсе асманга чыгат</i>	<i>Если сможет звезду с неба достанет</i>	<i>Reach for the stars</i>	<i>Жөндөмдүү</i>
<i>Таш боор адам</i>	<i>Человек с каменным сердцем</i>	<i>A cold-hearted person</i>	<i>Кайдыгер</i>
<i>Ат үстүнөн сүйлөө</i>	<i>Говорить с высокока</i>	<i>To be patronizing in speech</i>	<i>Текеберленүү</i>

Салыштыруулар адвербиалдык фразеологизмдердин маанилик жакындыгын, бирок улуттук-образдык айырмасын көрсөтөт [7, 61-6].

Жыйынтык. Адвербиалдык фразеологиялык бирдиктерди которууда негизги талап — маани менен стиль биримдигин сактоо. Котормочу фразеологизмдин ички образын, эмоциясын жана улуттук өзгөчөлүгүн терең түшүнүшү керек. Түз котормо көп

учурда экспрессияны жоготот, ошондуктан эквиваленттик, перефразалык жана компенсациялык ыкмалар колдонулат.

Изилдөө көрсөткөндөй, кыргыз, орус жана англис тилдериндеги адвербиалдык фразеологизмдер маанилик жактан окшош болсо да, стилистикалык боёктордо айырмачылыктар бар. Мындай изилдөөлөр фразеологиялык системалардын өз ара байланышын түшүнүүгө жана сапаттуу котормолорду түзүүгө өбөлгө болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Виноградов В.В. *Лексикология и лексикография*. – М.: Наука, 1977. – С. 140.
2. Кунин А.В. *Курс фразеологии современного английского языка*. – М.: Высшая школа, 1996. – С. 33, 88.
3. Айтматов Ч. *Прощай, Гульсары*. – М., 1987. – С. 45.
4. Абдыкаимова О.С. *Функционально-семантическое исследование фразеологических единиц*. – Бишкек, 1992. – С. 57.
5. Буранов Д.Ж. *Сравнительная типология английского и тюркских языков*. – М.: Высшая школа, 1983. – С. 75.
6. Кыдыев К.У. *Сопоставительное изучение фразеологизмов в произведениях Ч. Айтматова*. – Бишкек, 2000. – С. 19.
7. Осмонова Ж. *Кыргыз тилиндеги идиомалар*. – Фрунзе, 1969. – С. 61.
8. Гаврин С.Г. *Фразеология современного русского языка*. – Пермь, 1974. – С. 22.
9. Гак В.Г. *Межъязыковое сопоставление и преподавание иностранного языка*. – М., 1979. – С. 9.
10. Мелерович А.М. *О некоторых особенностях фразеологического значения*. – М., 1973. – С. 64.